

ranju operacija, kojima su na evropskom kontinentu preuzeli inicijativu i izvojevali konačnu pobedu.

Još jedna izrazito pozitivna strana ovog istraživanja predstavlja međukontinentalni kontekst, kojim Blek sa lakoćom vlada. Naime, nasuprot evrocentričnom ili eventualno evroameričkom poimanju rata, autor bez ikakvih problema na svim relevantnim mestima analizira ugao Japana, zatim odnose Japana i Kine, kao i same strategije ovog dalekoistočnog saveznika Trećeg rajha. Posebno je značajna analiza odnosa Japana i SSSR-a koja se javlja na mnogim mestima, ali i u globalu proteže kroz čitavu knjigu. Ona donosi značajno bolje razumevanje pozicije Sovjetskog Saveza u smislu tumačenja pakta Ribentrop–Molotov, ali i kasnijih krupnih ratnih poteza koje je povlačila ova socijalistička država. Time smo dobili tekst koji kroz svoj evroazijski, a zatim i azijsko-američki kontekst, upotpunjuje dosadašnja istraživanja rata na evropskom kontinentu, koja su se uglavnom završavala na analizi odnosa Evropa–Amerika, bez ulaska u dublju kontekstualizaciju strategije Japana i njegovog indirektnog uticaja na rat u Evropi.

U suštini, osnovna težnja Džeremija Bleka, koja jasno provejava kroz čitav tekst, ogleda se u pokušaju da kontinuitet istorijskog razvoja određene države bude objašnjen geopolitičkom realnošću međuratnog, a zatim i ratnog perioda, i uz njihovo ukrštanje sa ciljevima nacionalne strategije, zatim privrednim i mnogim drugim faktorima, definiše određeni pravac strategije država pojedinačno. Time se dobija prilično raznovrsna slika strateških težnji, ali i geopolitičke stvarnosti, iz diferenciranih uglova različitih svetskih sila. Osim toga, Blek je ovakvim pristupom podstakao na višestruka i višeslojna preispitivanja, pre svega profesionalnih istoričara. Upravo složenost teksta od čitaoca zahteva dobro poznavanje međuratne istorije Evrope, Sjedinjenih Američkih Država i Dalekog istoka. U protivnom, zaključci autora prosečnom ljubitelju istorijske nauke mogu izgledati nejasno ili previše složeno. Ipak, posredi je visok kvalitet i vanredan osećaj za donošenje zaključaka različite vrednosti i naučne „težine“, za čije razumevanje je, u ovom slučaju, neophodno dobro poznavanje ranijih rezultata istorijske nauke.

Radosav Tucović

Dušan Spasojević, GRČKA – RAT ZA NEZAVISNOST, STVARANJE DRŽAVE I PREPOROD NACIJE, Čigoja štampa, Institut za evropske studije, Institut za noviju istoriju Srbije, Fondacija Šaper, Beograd 2021, 416.

U savremenoj srpskoj istoriji nije bilo neobično da se srpske, odnosno jugoslovenske diplomate bave pisanjem i da su mnogi od njih u toku svoje diplomatske karijere ostavili značajne radove iz istoriografije, politike, diplomatske prakse i drugih oblasti. Od Crnjanskog, Dučića, Andrića, preko jugoslovenskih diplomata Arse Milatovića, Mite Miljkovića i Veljka Mićunovića, do naših savremenika Milana St. Protića, Radivoja Cvetićanina ili Borka Stefanovića.

Upravo jedan od takvih srpskih diplomata jeste i Dušan Spasojević, aktuelni ambasador Srbije u Grčkoj, a nešto ranije ambasador u Turskoj. Pre ove, on je objavio svoju prvu knjigu *Između Turske i Evrope, zapisi i svedočanstva između dve diplomatske misije*, u kojoj je dao opise svog diplomatskog delovanja u Turskoj. Podstaknut istorijskim nasleđem zemlje u kojoj je sada na dužnosti i tumačeći grčko-srpske veze u prošlosti, ambasador Spasojević je srpskoj javnosti ponudio knjigu pod naslovom *Grčka – rat za nezavisnost, stvaranje države i preporod nacije*. Reklo bi se, iskorak iz njegovog savremenog diplomatskog iskustva u pravu historiografiju.

Knjiga je imala zavidan publicitet u ovdašnjoj javnosti i već je tokom 2022. godine stiglo i njeno drugo, dopunjeno izdanje. Ovo je umnogome ne samo plod Spasojevićevog truda da svoju knjigu učini vidljivom već i zasluga lepog i lakog rukopisa, koji delo približava i čitaocu koji ne mora da ima posebna znanja o grčkoj prošlosti. Svakako, i plod zainteresovanosti srpske publike za istoriju zemlje u koju rado i svake godine hodočaste ili idu na odmor u velikom broju. Kako, upravo povodom ove knjige reče ugledni profesor Darko Tanasković: „Srbi vole ali ne poznaju Grke“.

Srbi i Grci imaju isprepletenu prošlost u protekla dva veka, od kada su nastale njihove moderne države. U svim ratovima bili smo na istoj strani, borili se uglavnom protiv istih protivnika. Kratak period u epohi Grčkog građanskog rata krajem četrdesetih godina 20. veka bilo je jedino razdoblje neprijateljstva, izazvanog ideologijom komunizma, koji je zahvatio oba naroda. Grci su Srbima bili saveznici i

ostali prijatelji i u teškim iskušenjima ratova devedesetih godina. Ipak, i pored neprekidnih veza, u domenu istoriografije i naučnog proučavanja modernog doba dve istoriografije nemaju puno zajedničkih radova, projekata, saradnje ili naslova koji govore o savremenoj istoriji jednog ili drugog naroda, a da su dostupni u Srbiji ili Grčkoj. Za razliku, recimo, od vizantologa, koji „drže monopol“ u proučavanju istorije dve nacije.

Knjiga ambasadora Spasojevića težišno se bavi – kako i podnaslov kaže – Grčkim ratom za nezavisnost i stvaranjem moderne grčke države. To ovu knjigu svrstava van uobičajenog naučnog pogleda našeg časopisa *Istorija 20. veka*, pa i samog potpisnika ovih redova. Međutim, uvodeći svog čitaoca u temu, Spasojević je dao opširnu sliku kompleksnosti grčkog nacionalnog identiteta, vere i jezika i tako napravio odličnu komparaciju između srpske i grčke borbe za nezavisnost i stvaranje moderne države. Ovakvim pristupom, on je svoju knjigu učinio obaveznom u svakom daljem istoriografskom bavljenju srpsko (jugoslovensko) – grčkim odnosima u savremenoj istoriji. Uz to, autor je konsultovao grčke autore kao i grčke i srpske arhivske izvore, što je odlika već utemeljenog istraživača, koji govori jezik države i nacije koju proučava.

Upravo je deo „Nacionalni identitet savremenih Grka“ privukao najveću našu pažnju. Identitetske osnove naših južnih suseda u vremenu stvaranja moderne države iste su kao i kod nas, Srba: pravoslavlje, jezik i vizantijsko – srednjovekovno nasleđe. Spasojević ističe da „identitet i nacionalni osećaj današnjih Grka, iako njegovi koreni sežu daleko dalje i dublje u istoriju, nije moguće razmrsiti i razdvojiti od procesa stvaranja savremene grčke nacionalne države.“ Ustanak iz 1821. zauzima u tom pogledu dominantno mesto. Pored pravoslavlja i jezika, to je i „snažno uverenje u neprekinutu vezu i istorijski kontinuitet između današnjih i antičkih Grka“. S druge strane, politika i nacionalne borbe za svoju državu i kasniji život u njoj svedoče o jakom uticaju stranog faktora, ali i snažnim političkim podelama i elementima anarhije sa većim brojem atentata i političkih ubistava.

Kod modernih Grka, sukob koncepcija u identitetskom smislu odigravao se na liniji konfrontacije antičkog i vizantijskog nasleđa. U ovaj sukob dve koncepcije često su ulazili i strani činioци, negirajući i podstrekujući jedno

nasleđe na račun drugog. Zapadnjaci – antičko nasleđe, a crkva i Rusija – vizantijsko, ako se to tako uproščeno može reći. Ovde autor ukazuje i na drugu dilemu kod samih Grka kako da sebe percipiraju i nazivaju: kao Helene – naziv koji je ozvaničen 1822. i kojim su se „impresionirali stranci“ ili Romeje, kako su se intimno nazivali, a ponekad i danas zovu. Ambasador ukazuje na to da ova borba traje i danas, ali i da su Grci uspeli da taj identitetski dualizam učine nekom vrstom komparativne prednosti.

Sledeći problem u identitetskom pitanju Grka, po mišljenju Spasojevića, jeste jezičko pitanje, koje je postojalo u 19. i 20. veku i trajalo sve do kodifikacije jezika 1976. godine. Koji je govorni, a koji pisani jezik – bio je to predmet decenijske rasprave kod grčkih intelektualaca. Da li je to narodni jezik – dimotika ili pisani jezik – katerevusa? Kako navodi autor: u svojoj suštini, grčka jezička kontroverza sastojala se u različitim pristupima borbi da se nacionalni pisani jezik razvije tako da otelotvori i odslika idealan duhovni i umni odraz savremenih Grka, koji bi, zauzvrat, izrazio njihov što prisniji odnos sa antičkom prošlašću.

Način na koji je Spasojević ispričao svoju priču o grčkom hodu ka nezavisnosti posebno je interesantan jer je on svaku fazu te borbe uporedio sa istom ili sličnom fazom srpske istorije. Osobnosti i ličnosti kod obe nacije su takve da su komparacije moguće i dobrodošle u razumevanju ovog pitanja. U maniru zapadnih istoričara, Dušan Spasojević poseže za istorijskim analogijama iz današnjice ne bi li svom čitaocu približio i učinio razumljivim događaje iz dalje prošlosti. Čitalac tako stiče shvatanje i razumevanje jedne, gotovo, konstante u istorijskim događajima koji su prošla dva naroda.

Smatramo da će najveći deo čitalaca knjige tražiti i izvlačiti zaključke iz odnosa velikih sila prema grčkom (odnosno srpskom) nacionalnom pitanju. Njihovi interesi u odnosu na položaj Grčke (Srbije) često su bili presudni za tok istorijskih događaja, izbor i sudbinu političkih ili nacionalnih vođa i uopšte položaj i određivanja grčke (srpske) države. Ovo je najverovatnije posledica toga što se danas, posle bipolarnog sveta iz vremena Hladnog rata i kratke jednopolarnosti sa Sjedinjenim Državama na čelu, nalazimo u vremenu koje poprima obrise svetskih odnosa iz 19. veka. Upravo kao u knjizi ambasadora Spasojevića. Stešnjeni između uticaja nekoliko svetskih sila, mali narodi jakog identiteta kakvi su Grci i Srbi moraju da prona-

du svoju formulu za opstanak. Akteri su neverovatno isti: Velika Britanija, Rusija, Turska...

Ali tu je i, možda za srpskog čitaoca, prilično veliki uticaj albanskog faktora u grčkoj borbi za nezavisnost. Pojedine istaknute nacionalne ličnosti bile su poreklom iz albanskog (arbanaškog) korpusa. To su ljudi koji su pre svega zbog vere, pravoslavlja, pristupili nacionalnom pokretu i borili se protiv Turaka. A oni drugi, verom – muslimani, podržali su tursku vlast. I ovde će se ubrzo posle borbi sa Turcima javiti identitetsko pitanje i odvajanje Albanaca od helenskog, grčkog dela nacionalnog pokreta. To je, upravo, deo koji nama Srbima u sagledavanju albanskog nacionalnog identiteta i pitanja izmiče, jer ga posmatramo isključivo kroz srpsko-albanske konflikte. U ovoj knjizi otkrivamo nagoveštaje grčko-albanske identitetske i nacionalne konfrontacije, koja je višeslojna i traje do danas.

Srbe u današnjem vremenu, mnogi među bivšim bratskim narodima, a sada u susednim državama, često optužuju da koriste Svetosavlje kao svoj nacionalni program za okupljanje srpske nacije i srpskih zemalja u jedinstvenu celinu. Kada čitamo Spasojevićevo knjigu uočavamo da crkva u Grčkoj koristi isti model – nacionalne crkve: spoj pravoslavlja i helenizma kao osnovni generator za nacionalnu borbu i stvaranje samostalne države. Ovaj spoj je uticao na to da se mnogi koji nisu bili etnički Grci, a bili su verom pravoslavni (deo Albanaca, Cincari, Vlasi, neki od Srba ili Bugara) identifikuju sa grčkim nacionalnim identitetom i uključe u borbu za modernu i nezavisnu državu.

Konačno, Spasojević je uočio ulogu javnog mnjenja u pomaganju grčke nacionalne borbe, odnosno borbe za nezavisnost. Upravo ono što je često nedostajalo Srbima u istoj takvoj borbi. Odnos velikih sila je ovde potpuno različit, shodno vremenu, ali i prepoznatom helenskom nasleđu utkanom u evropsku civilizaciju. To nasleđe je mnoge na Zapadu mobilisalo da pomognu na različite načine grčku borbu za nezavisnost, od pesnika i romantika do diplomata i vodećih političara.

Uočava se posebna autorova fascinacija Kритom i njegovom istorijom u kontekstu šire savremene istorije Grčke. Kao i njegova teza da je kašnjenje saznanja o grčkom ustanku 1821. bila posledica nedostatka, odnosno nemanja službe bezbednosti Otomanske imperije, koja nam se učinila zanimljivom za razu-

mevanje ponašanja ove velike imperije u sudaru sa nacionalnom borbom porobljenih naroda na Balkanu. Spasojević poredi ruski i turski bezbednosni sistem i u propustima ovog drugog delom traži i korene neuspeha borbe sa nacionalnim pokretima balkanskih naroda. Poredeći Grke i Srbe, autor ukazuje i na dve osobenosti nacionalnog mita koje se pojavljuju kod oba naroda: mit o poslednjoj bici protiv osvajača – Turaka (Kosovo polje 1389, odnosno Carigrad 1453) u kojoj gine i vladar (knez Lazar, odnosno car Konstantin XI) i snažna vera u Rusiju „jedinu pravoslavnu zemlju koja nikada nije potpala pod vlast osmanskog okupatora“ i koja će stajati iza svih ustaničkih poduhvata oba naroda.

Ističemo, na kraju, nekoliko momenata na koje nam ukazuje ova knjiga. Prvi, da ona obnavlja ili vaspostavlja naučno interesovanje za proučavanje moderne grčke istorije, koje ide dalje od turističkih vodiča ili retkih studija iz ranijih decenija, iz pera Slavenka Terzića ili Milana Ristovića. Zatim, da u aktuelnoj srpskoj diplomatiji imamo ambasadore koji su ne samo diplomatski predstavnici svoje zemlje, već i erudite čija su pisana dela referentna i konačno da će, sudeći prema najavama, kada prevod ove knjige stigne u grčku javnost njihova publika imati priliku da čita o svojoj prošlosti iz pera jednog srpskog autora. Reč je o zaista uspešnom dometu knjige ambasadora Dušana Spasojevića.

Bojan B. Dimitrijević

Tvrtko Jakovina, BUDIMIR LONČAR – OD PREKA DO VRHA SVIJETA, Beograd, Službeni glasnik, 2021, 776.

Profesor Zagrebačkog univerziteta Tvrtko Jakovina je svojim naučnim radom, ali i javnim delovanjem, postao u proteklim godinama prepoznatljivo lice na postjugoslovenskom prostoru. Stavovi koje zastupa u tumačenju savremene istorije, ali i karakteristično ime, učinili su ga i delom ovdašnje javne scene. U takvoj realnosti Jakovininog intelektualnog angažmana, do beogradske i srpske publike stigla je i njegova najnovija knjiga *Budimir Lončar – od Preka do vrha svijeta*. Knjiga, biografija jugoslovenskog diplomate i ministra Budimira Lončara, privukla je svojom temom pažnju šire javnosti na postjugoslovenskom prostoru. O